

POSLOVNA ETIKA U SAOBRAĆAJU, EKOLOGIJI I EKONOMIJI ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE - METODE I INSTRUMENTI IMPLEMENTACIJE (Pozivni referat)

Akademik prof. dr Slobodan Nešković, email: slobneskovic@gmail.com
Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Fakultet za ekonomiju i
inženjerski menadžment, CESNA B, Beograd
SKAIN, Beograd

Sažetak: Poslovna etika predstavlja modernu naučnu disciplinu i adekvatnu profesionalnu orijentaciju. To je oblast od posebnog značaja za angažman zaposlenih, rezultate rada i širu društvenu zajednicu. Koncept etičkog ponašanja u saobraćaju, ekologiji i ekonomiji obezbeđuje pozitivan odnos društvenih subjekata prema savremenim izazovima. Implementacija etičkog kodeksa u svim sferama javnog života pozitivno utiče na razvoj zemalja, tako i prostora Jugoistočne Evrope. Formulisanje i sprovođenje navedenog koncepta predstavlja obavezu relevantnih činilaca zemlje na svim nivoima organizovanja.

Ključne reči: Poslovna etika, saobraćaj, ekonomija, ekološka etika, država, kompanija, Jugoistočna Evropa.

BUSINESS ETHICS IN TRANSPORT, ECOLOGY AND ECONOMY OF SOUTH EASTERN EUROPE - METHODS AND INSTRUMENTS OF IMPLEMENTATION (Keynote paper)

Abstract: Business ethics is a modern scientific discipline and adequate vocational guidance. This is an area of particular importance for the engagement of employees, work performance and the wider community. The concept of ethical behavior in traffic, ecology and economy provides a positive attitude towards social subjects of modern challenges. Implementation of the code of ethics in all spheres of public life positively affects the development of one country as well as South-Eastern Europe. Formulation and implementation of this concept represents an obligation of relevant factors of the country at all levels.

Keywords: Business ethics, traffic, economy, environmental ethics, government, company, Southeast Europe.

UVOD

Kriza morala u našem društvu postoji već duži period, vremenski mereno, već nekih 20-tak godina. U tom periodu je došlo i do potpunog nestanka morala (rat, neposredno predratno vreme i par godina posle rata), odnosno vladavine nemorala, u društvu, društvenim grupama i kod pojedinaca. Preciznije rečeno, mi danas nemamo osnovne elemente razvijenog i sigurnog morala kao važne kohezivne društvene snage. Nemamo moralne norme, jer se može raditi sve ono što je u ranijem periodu, kao i u današnjem razvijenom, demokratskom i civilizovanom društvu nedopustivo i podložno javnoj građanskoj osudi i odbacivanju, kao što su: organizovani kriminal, otvoreno nasilje, krađa, otimonje, ratno profiterstvo, korupcija, prevare, manipulacije, pucnjava i ubistva na ulici, nepotizam, zloupotreba položaja, trgovina

ljudima, nedozvoljenim sredstvima, narkoticima, razni crnoberzijanci, sive zone, politička trgovina, pojava lažnih heroja i samozvanih vođa, stručnjaka, gatar, nadrilekara, kupovina diploma i slično.

Za savremena preduzeća, održavanje konstantnog fokusa na poslovnu etiku preduzeća predstavlja ključ uspeha. Obavljanjem poslovnih aktivnosti donose se brojne odluke. Stoga, polovna etika sve više dobija na značaju kao jedan vid menadžment discipline. Njome se utiče ne samo na zaposlene u preduzeću već i na širu društvenu zajednicu. Zato je neophodno u svakom preduzeću, bez obzira na veličinu i delatnost, doneti politiku etičkog poslovanja kojom će se regulisati etički principi ponašanja. Deo odgovornosti savremenog menadžmenta leži u tome da kreira organizaciju u kojoj je stvorena zajednička vrednost u skladu sa definisanom misijom i vizijom preduzeća. Stoga, izuzetno je važno obezbediti pozitivan stav premapromenama, otvorenost u komunikaciji, transparentnost, prihvatanje rizika i odgovornosti kao izrazvoj svih zaposlenih.

Menadžeri prenose zaposlenima uverenja i vrednosti kako bi se preduzeće što bolje prilagodilo tržišnim promenama i zahtevima društva. Neophodno je da menadžment preduzeća pruži pozitivan primer etičkog ponašanja, te da nagrađuje etično i kažnjava neetično ponašanje.

Uvođenje etičkih kodeksa u sve profesije a posebno one u kojima ne postojanje takvih kodeksa može ugroziti opštu bezbednost i zdravlje, predstavlja imperativ savremenog društva. U suprotnom napredak društva na ostalim poljima, pokazaće se kao negativan trend ukoliko ga ne budu pratile adekvatne mere kontrole i suzbijanja neetičkog ponašanja, koje kako kratkoročno tako i dugoročno ostalaju isključivo negativne posledice. Informatizacija društva dovela je do kritičkog preispitivanja etičkih normi i koncepta društvene odgovornosti. Miljević navodi da su „neetički postupci kao narušavanje privatnosti, krađa intelektualne svojine i laganje pomoću digitalizacije pitanja koja zanimaju etičare u procesu konvergencije organizacija i sofisticirane tehnologije“. Upravo zbog toga, snaga poslane etike mora se uvećati uporedo sa rastom moći sarmenih elemenata modernog društva, odnosno tehnoloških ostvarivanja i novih uslova organizacije rada.

1. POSLOVNA ETIKA – METODE I INSTRUMENTI

Etičke dileme i nedoumice sa kojima se menadžeri u svojoj karijeri susreću čine srž svakog menadžerskog posla. Odstupanja od etičkih normi sve su izraženija, a moralne dileme sve češće. Karakteristična područja u kojima dolazi do najčešćih odstupanja od etičkih normi su: korupcija, industrijske krađe i špijunaža, konflikti interesa, zloupotreba medija, tajni dogovori, prevare ali i druge pojave vezane za savremeni razvoj društva kao što su diskriminacija i kulturne različitosti. Korupcija je veliki problem savremenog sveta. U političkoj i pravnoj teoriji se pod korupcijom uglavnom podrazumeva zloupotreba poverenog javnog ovlašćenja, radi sticanja lične koristi uz sukobe interesa i nepotizam kao prateće pojave. Prema brojnim pojavama ove pojave u svetu, ističu se delatnosti koje su najpodložnije korupciji, a to su: javne nabavke, prikupljanje javnih prihoda, imenovanja u sferi vlasti, donacije za političke kampanje i sl. Političari, političke stranke i javni službenici označeni su kao najodgovorniji za ovo evidentno zlo savremenog društva.

Korupcija se može suzbijati na različite načine. Jedan od načina je i podizanje nivoa etičke svesti, definisanje novih moralnih standarda ponašanja i praktična provera čestitosti javnih službi. Naravno, to je lako izbeći ali je teško sprovesti i bez obzira na to što je nemoralna i nelegitimna pojava. Konflikti interesa su veoma česta pojava u poslovnoj praksi. Javljaju se zbog suprostavljanja ličnih i organizacionih interesa. Da bi se izbegli sukobi interesa zaposleni bi morali da budu u stanju da razdvoje svoje privatne interese od poslovnih ugovora koje sklapaju, a organizacije moraju da izbegavaju sukobe interesa prilikom davanja roba i usluga.

Konflikt interesa, opet je posebno karakterističan za javne službe. Osnovni zadatak Vlade javnih institucija je služenje javnom interesu. U tom smislu građani imaju pravo da očekuju da svaki funkcioner vrši svoje funkcije pošteno na pravičan i nepristrasan način. Zato službenici koji obavljaju javne funkcije a koji preterano ističu svoje privatne interese, mogu predstavljati pretnju ovom osnovnom pravu, mogu uništiti ugled državnog organa javne službe, što utiče na slabljenje poverenja javnosti. Izbegavanje dvostrukih standarda i eliminacija licemerja, kao moralno načelo, posebno dolazi do izražaja u kriznim periodima, kada bi trebalo sprečiti elitizam i posebne privilegije. Prvo, licemerno je govoriti da kriza podjednako pogađa sve radnike jednog poslovnog subjekta, posebno ukoliko je opšte poznato da neki radnici imaju visoke dnevnice, besplatne prevoze, obroke i druge beneficije, a drugi nemaju. Isticati zabrinutost zbog pada poslovanja i nedostatka finansijskih sredstava, a pri tom opremiti kancelarije najskupljim nameštajem i organizovati skupe koktele i druženja, je pravi oblik licemerja, koji uvek, opravdano, izaziva revolt.

„Ako pak uspostavite takmičarski i borben duh ka spolja, ka tržištu i konkurenciji, ako svi znaju da su objektivno ocenjeni za poslovne učinke, i ako međusobno gaje dobre odnose, otvorenost i kooperativnost, sigurno je da će firma napredovati. U timskoj igri potreban je vrhunski tim, a ne skup nabeđenih pojedinaca.“¹⁷ U sadašnje vreme suprotstavljeni stavovi o odnosu između poslovanja i etike dobijaju sve više na značaju. Danas je pitanje etike u poslovanju ponovo aktualizovano i postaje nezaobilazno u uslovima nove svetske krize, kako u razvijenim zemljama, zemljama u procesu tranzicije, tako i u nerazvijenim ekonomijama. Poslovna etika, nakon niza finansijskih skandala koji su se tada dešavali u pojedinim kompanijama širom sveta, postaje sve značajnija problematika, kako za kompanije i njihovo poslovanje, tako i za akademske institucije koje obrazuju poslovne ljude za savremeni poslovni ambijent. Novija istraživanja u ovoj oblasti pokazuju da odsustvo etičkih normi u poslovanju nanosi veliku štetu kako pojedinim kompanijama, tako i ukupnoj svetskoj ekonomiji. Zbog toga se ovoj temi i dalje posvećuje sve više pažnje u istraživanjima i edukaciji.

Neetičko ponašanje može da nastane kao posledica brojnih faktora. Neki od tih faktora odnose se na pojedinačne, dok drugi mogu predstavljati politiku samog preduzeća. Primeri poželjnog ponašanja nude zaposlenima korisno usmerenje, ali često oni ne mogu biti dovoljni da spreče neetičko ponašanje ili da unaprede etičko ponašanje. Ako kultura neke kompanije ohrabruje, ili jednostavno prelazi preko sumnjivog ponašanja stavljajući poslovne interese na prvo mesto, etičko ponašanje će se prvenstveno zasnivati na ličnom poštenju zaposlenih. Individualno poštenje može biti dovoljno većini, ali ne i svim zaposlenima. Lične slabosti i

¹⁷ Babić, J., Uvod u poslovnu etiku, Prag: Virtus, 2000, str. 5.

iskušenja izvori su neetičkog ponašanja kako u poslovanju, tako i u ostalim oblastima života. Postoje poslovne situacije u kojima pojedinac zna šta je pravilno, ali ne poseduje istrajnost i lični integritet da povuče pravilan potez, možda zato što to uključuje i određenu dozu ličnog rizika. U tom slučaju, politika preduzeća treba da smanji lični rizik koji je povezan sa pravilnim poslovanjem. Zaposleni ne mogu da se nađu u poziciji u kojoj bi njihov rad bio negativno procenjen, ako je utemeljen na etičnom ponašanju. Na primer, to može biti slučaj sa izgubljenom prodajom, ukoliko bi se ona mogla postići nekim neetičkim radnjama. Problem iskušenja zaposlenih da preduzmu neetične poteze može biti rezultat više faktora.

Prvi faktor jeste, ako postoji verovanje da se ostali zaposleni ne ponašaju po pravilima etike, ili da su poklekli pred iskušenjem. U takvim okolnostima, pojedinac ima više poteškoća prilikom odupiranja iskušenju. Drugo, padanje u iskušenje je verovatnije ako preduzeća obavljaju površne etičke analize, ili upotrebljavaju proizvoljne standarde. Neetičko ponašanje, takođe, može da rezultira iz preuskog fokusiranja na dužnosti nametnute zakonom. Zakon prepoznaje radnje koje pojedinac, ili preduzeće ne sme da sprovodi. Međutim, zakon obezbeđuje minimum zabrana koje se odnose na neetičko ponašanje.

Etičkim kodeksima se definišu vrednosti i na njima zasnovana ponašanja, uspostavlja viši moralni nivo u preduzećima i radnim organizacijama, takva ponašanja koja se od zaposlenih očekuju ili ona koja se neće tolerisati. Time se utvrđuju norme i uverenja organizacije, a preko toga se utvrđuje namera da se podstakne poželjan model razmišljanja. Međutim, etički kodeksi se razlikuju od etičkih pravila. Etička pravila uključuju i zahteve da se ponaša na određeni način i ne odnose se samo na predloge, očekivanja, zahteve ili molbe da se pojedinci ili radni kolektiv na određeni način ponašaju već takve nešto konkretizuju. U takvom slučaju etička pravila imaju sistem prinude preko kojih definišu ono što se mora uraditi, metodama zakonskih propisa. Sa druge strane etičkim kodeksima želimo podići viši moralni nivo kod zaposlenih. Veliki broj kompanija i organizacija ima razvijene etičke kodekse, rade na tome i preduzimaju akcije u cilju preciznog definisanja svojih etičkih kodeksa. U tom smislu možemo reći da etika postaje institucionalizovana.

Prednost definisanja etičkih kodeksa u radnim organizacijama odnose se na preciziranje ponašanja rukovodilaca o tome šta za njih predstavlja neetičko ponašanje, a zaposlenima da razmišljaju o etičkim pitanjima i pre mogućeg suočavanja sa njima u praksi. Etičke dileme i nedoumice sa kojima se menadžeri u svojoj karijeri susreću čine srž svakog menadžerskog posla. Odstupanja od etičkih normi sve su izraženija, a moralne dileme sve češće. Karakteristična područja u kojima dolazi do najčešćih odstupanja od etičkih normi su: korupcija, industrijske krađe i špijunaža, konflikti interesa, zloupotreba medija, tajni dogovori, prevare ali i druge pojave vezane za savremeni razvoj društva kao što su diskriminacija i kulturne različitosti.

Iako se u procesu upravljanja karijerom akcenat stavlja na organizacioni aspekt upravljanja karijerom zaposlenog, savremeno poslovanje sve više ukazuje na značaj individualnog upravljanja karijerom. Uloga pojedinca u upravljanju karijerom i njenom razvoju je veoma velika u savremenom društvu. Na pojedincu je da organizaciju upoznaje sa svojim potrebama i ambicijama i traži prostor za njihovo zadovoljavanje, tim pre što razvoj karijere više ne vezuje samo za jedno preduzeće. Prošlo je vreme u kome je pojedinac tretiran kao instrument za osvarivanje organizacionih ciljeva. Umesto toga, sada se preduzeće sve više shvata kao

instrument za zadovoljavanje individualnih ciljeva i razvoj profesionalne karijere. Svaki zaposleni mora da ima aktivnu ulogu prema svojoj karijeri i da odgovorno razmišlja o njenom razvoju, permanentno se osposobljavajući za dalje napredovanje na odgovornije i zahtevnije poslove. Na pojedincu je konačna odgovornost jer od njega najviše zavisi u kojoj će meri svoja znanja, veštine i sposobnosti usklađivati sa profesionalnim ciljevima i planovima razvoja karijere i koliko uspešno će se prilagođavati promenama u okruženju, a posebno promenama na internom i eksternom tržištu rada. Drugim rečima, zaposleni mora aktivno i odgovorno da upravlja svojom karijerom, da održava stalnu konkurentnost i da bude spreman za preuzimanje sve složenijih i odgovornijih poslova. Takođe, mora da prihvati potpunu odgovornost za napredovanje i uspeh. Planiranje i razvoj karijere, s individualnog stanovišta, postaje sve aktuelnije.

Etičkim kodeksima se definišu vrednosti i na njima zasnovana ponašanja, uspostavlja viši moralni nivo u preduzećima i radnim organizacijama, takva ponašanja koja se od zaposlenih očekuju ili ona koja se neće tolerisati. Time se utvrđuju norme i uverenja organizacije, a preko toga se utvrđuje namera da se podstakne poželjan model razmišljanja. Medjutim, etički kodeksi se razlikuju od etičkih pravila; etička pravila uključuju i zahteve da se ponaša na određeni način i ne odnose se samo na predloge, očekivanja, zahteve ili molbe da se pojedinci ili radni kolektiv na određeni način ponašaju već takve nešto konkretizuju. U takvom slučaju etička pravila imaju sistem prinude preko kojih definišu ono što se mora uraditi, metodama zakonskih propisa. Sa druge strane etičkim kodeksima želimo podići viši moralni nivo kod zaposlenih. Veliki broj kompanija i organizacija ima razvijene etičke kodekse, rade na tome i preduzimaju akcije u cilju preciznog definisanja svojih etičkih kodeksa. U tom smislu možemo reći da etika postaje institucionalizovana.

Prednost definisanja etičkih kodeksa u radnim organizacijama odnose se na preciziranje ponašanja rukovodilaca o tome šta za njih predstavlja neetičko ponašanje, a zaposlenima da razmišljaju o etičkim pitanjima i pre mogućeg suočavanja sa njima u praksi - mogu da odbiju izvršenje nekog neetičkog postupka na koji mogu da naidju, neku radnju koja se direktno kosi sa etičkim kodeksom organizacije, da jasno postave granice između poželjnog i nepoželjnog ponašanja i da se utvrde mehanizmi preko kojih bi se reagovalo u sličnim situacijama. Postavlja se pitanje da li je etički kodeks potpuno održiv u praksi i povodom toga se javljaju brojne nedoumice oko pitanja koje su prednosti postojanja etičkog kodeksa u radnoj organizaciji. Zamera se tome kako se ne može odrediti striktna lista smernica koja će obuhvatiti sve potencijalno moguće oblike i vrste neetičkog delovanja, dodaje se i to da su etički kodeksi kao takvi previše uopšteni da bi dobili na vrednosti, da su im magloviti etički prioriteti, a da, kada je pojedinac kao individualni fenomen u pitanju, etički kodeks nema baš nekog prevelikog uticaja i može biti efikasan samo u slučaju ako je deo ličnog ponašanja i da u njega duboko veruje.

2. POSLOVNA ETIKA U SAOBRAĆAJU ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE

Pod saobraćajem se podrazumevaju sveukupni odnosi međuljudskih komunikacija, zatim prenos informacija i podataka, kao i prevoz ljudi i materijalnih dobara. Uz pomoć tehničko-tehnoloških sredstava vrši se prenos informacija i podataka, kao i prevoz ljudi i materijalnih dobara od najkraćih do najudelenijih mesta. Može se reći da je saobraćaj star koliko i ljudsko

društvo. Uporedo s razvojem društva, razvijala se i nauka o saobraćaju, saobraćajnim komunikacijama i saobraćajnim sredstvima, koja je podsticala i usmeravala razvoj saobraćaja. Tako da se danas može govoriti o pet izgrađenih vidova saobraćaja i to: železnički, drumski, vodni, vazdušni i telekomunikacioni. Saobraćaj je osnovni činilac, ne samo razvoja društva, već i opstanka određene društvene zajednice. Jednostavno rečeno, saobraćaj je društveni “krvotok” i tamo gde ne dosežu saobraćajne arterije, to područje demografski odumire. Ova delatnost ima kako sociološku, tako ekonomsku i razvojnu ulogu u društvu. Zasebno posmatran, saobraćaj je veoma propulzivna i profitabilna delatnost, a kada se ova delatnost sagledava u širem smislu, pouzdano se može reći da je saobraćaj osnov društvenog razvoja i njegov glavni integrativni činilac.

Nivo razvoja nekog društva meri se sa stepenom razvoja saobraćaja, a stepen kulturnog razvoja sa kulturom u saobraćaju. Saobraćajna kultura predstavlja obrasce odnosa i ponašanja učesnika u saobraćaju i ona je deo socijalizacije, vrednosnih orijentacija ljudi, društvenih odnosa, a naročito odnosa moći, stepena razvoja (samo) svesti građana o bezbednosnim rizicima u saobraćaju, razvoja socijalne empatije, itd. U saobraćajnom kriminalitetu onaj deo koji se zove bezobzirnim ili nasilničkim jeste pokazatelj samovolje, nepriznavanja moralnih normi i nepoštovanja sloboda drugih učesnika u saobraćaju. Karakteristike i načini ispoljavanja nasilničkog ponašanja u saobraćaju variraju od zemlje do zemlje, što sugerise na to da upravo socio-kulturni faktori utiču na bezobzirno ponašanje u saobraćaju. Niska socijalna kontrola i visoka društvena tolerancija doprinose razvijanju nasilničkih modela ponašanja u vožnji. I u primeru saobraćaja može se izvesti opštiji zaključak da nekontrolisana moć “lako rađa” nasilje na svim nivoima društvenih odnosa.

Većina vozača u našim gradovima, a posebno u Beogradu, ima iskustvo sa nasilničkim ponašanjem u saobraćaju na dnevnoj osnovi. Svakodnevnu pojavu predstavlja preokoračenje dozvoljene brzine, nedozvoljeno približavanje i preticanje, neprimereno korišćenje sirena i verbalna agresija. Ispoljavanje saobraćajne agresije češće se dešava na gradskim ulicama, uglavnom u poslepodnevnim časovima, kada se ljudi vraćaju s posla i kada su “gužve” na ulicama velike. Takođe, mlađe osobe muškog pola najčešće krše saobraćajna pravila i ponašaju se nasilno u vožnji. Nasilnička vožnja svugde je pristuna, ali manifestuje se na različite načine. Tako, primera radi, u Japanu se najčešće primenjuje nedozvoljeno približavanje vozilu koje se nalazi ispred, dok se u Argentini agresija ispoljava na verbalnom nivou.

Čovek (tzv. ljudski faktor) ključni je činilac saobraćajnih nezgoda, a to znači čovek u zbiru svojih fizioloških, psihičkih, kulturoloških i socijalnih karakteristika. Čovek može da ima razvijeno osećanje odgovornosti i da ne vozi u uslovima rizika po sebe i po druge. Saobraćajna kultura samo je deo šire kulture društva i pojedinca, a to znači da “čovek vozi kao što živi”. To se najbolje vidi po zvaničnim evidencijama uzroka saobraćajnih nezgoda: najveći broj izazvan je velikom brzinom, vožnjom pod uticajem alkohola, nasilničkom vožnjom i nepoštovanjem prava pešaka. Istraživanja psiho-socijalnih obeležja saobraćajnih delinkvenata ukazuju na to da oni sa visokim rizikom u odnosu na one sa manjim rizikom ispoljavaju dve ključne osobine: agresivnost i nesposobnost tolerancije. Kada svest o vrednosti ljudskog života nije dovoljno razvijena, onda se ta vrednost ne poštuje ni u ponašanju u saobraćaju. Inače, alkoholisani vozači uzrokuju između 30-60 odsto svih saobraćajnih nesreća. Oni i od pet do sedam puta češće čine teške nesreće na putu. Zato

značajan deo saobraćajnih nezgoda treba nazvati pravim imenom – one su deo socijalnog nasilja.

Nasilnički modeli ponašanja prenose se u sve sfere života, pa i u saobraćaj. Zvanični termini kao što su nesreća ili nezgoda u saobraćaju ukazuju na “slučajnost”, “nepažnju”, “neprilagođenu vožnju uslovima puta”. U velikom broju saobraćajnih nezgoda radi se o jasnom nasilju sa (za) volanom. Volja za moć, tako očit društveni fenomen, jasno se prepoznaje i u ponašanju nekih ljudi koji upravljaju svojim vozilima. Za njih na putu se zna “ko je veliki a ko mali”, za njih ne važe žute trake ili pravo prvenstva prolaza. Vidljivo je da takvi ljudi skupoceni auto i način vožnje doživljavaju kao simbole moći i uspeha. Njima zato “niko ne stoji na putu” u ograničenju osećaja moći. “Kultura tolerancije” prema nasilnom ponašanju u saobraćaju, kombinovana sa slabim odgovorom sistema na kršenje saobraćajnih propisa, snažno doprinosi ispoljavanju nasilničkog ponašanja u saobraćaju. I u primeru saobraćaja može se izvesti opštiji zaključak da nekontrolisana moć “lako rađa” nasilje na svim nivoima društvenih odnosa.

Sve zemlje u svetu trpe velike gubitke zbog nezgoda u saobraćaju. Saobraćajne nezgode predstavljaju opšte ljudske, socijalne i ekonomske probleme, koji u znatnoj mjeri opredjeljuju dalji razvoj društva. Posebnost problema stradanja ljudi u saobraćaju čini populacija mladih ljudi, koji najčešće zbog svog neiskustva i neopreznosti doživljavaju stradanja u saobraćaju. Poseban razvoj saobraćaja i njegove infrastrukture treba posmatrati u razvoju gradskih (urbanih) sredina, koje ne mogu da prihvate sve veći porast upotrebe prevoznih sredstava. U urbanim sredinama, može se reći da, cela populacija predstavlja učesnike u saobraćaju. Naše društvo nije u dovoljnoj meri kompaktno zbog velikih razlika u stepenu ekonomskog, kulturnog i socijalnog razvoja. Po svim merilima, znatne su razlike između severa i juga, kao i između zapada i istoka zemlje. To je posledica slabo razvijenog saobraćaja koji onemogućava brzi protok ljudi, roba, informacija i znanja. Zbog toga su česti konflikti i tenzije u svim segmentima društva. Savremene saobraćajnice su pravi integrativni činilac društvene zajednice. U današnje vreme bez njih se ne mogu odvijati ni evolutivni, a kamoli brzi razvojni procesi. To je osnovni preduslov za ostvarenje nacionalne kohezije. Kada se ovo shvati i prihvati, biće pola problema rešeno.¹⁸

3. EKOLOŠKA ETIKA DRŽAVA JUGOISTOČNE EVROPE

Region Jugoistočne Evrope predstavlja, sa sadašnjeg stanovišta, jedan od delova Evrope koji je u najintenzivnijim procesima tranzicije. Dok je Mađarska već gotovo pristupila zajednici evropskih zemalja, Bugarska i Rumunija uveliko za to pripremaju svoju ekonomiju, politiku, kulturu i društvo u celini. Srbija i Crna Gora, zajedno sa preostalim zemljama Zapadnog Balkana treba još dosta toga da učine kako bi bili i zvanično uzeti u proces razmatranja za pripajanje EU. U prvom redu neophodno je zakonski i praktično (organizaciono) rešiti probleme vezane za kvalitet i unapređivanje životne sredine. Ta pitanja je sada gotovo nemoguće rešavati bez uvođenja održivog razvoja kao vodeće ideje u reformskim procesima. U procesu tranzicije veoma je bitno informisati i obrazovati stanovništvo o promenama koje su neminovne kako u svim društvenim, naučnim i privrednim delatnostima, tako i u oblasti zaštite i unapređivanja životne sredine. Obrazovanje i informisanje treba da se odvija na svim

¹⁸ Nešković, S., Ekološka etika, u: Ekološki menadžment, Beograd: Visoka škola PEP, 2010, str. 33.

nivoima, počev od predškolske dece, pa preko različitih nivoa školske dece i mladih do odraslih. Pri tome treba uzeti u obzir i uključiti sve obrazovne profile građana. Obrazovanje mora postati reformisano u skladu sa potrebama i svakako treba da bude vođeno između ostalog zaštitom životne sredine i održivim razvojem.¹⁹

Prvi utemeljivači ekološke etike, ili etičkog odnosa prema prirodi, su stoički filozofi, a pre svih, osnivač stoičke filozofske škole *Zenon*. Stoicizam nastaje skoro istovremeno kada i epikurejstvo, ali se razvija u polemici s njim. Polazna postavka stoicizma je u povezivanju vrline sa pojmom nužnosti, koja gospodari u prirodi. Stoička filozofska škola formuliše problem na način koji se bitno razlikuje od najmodernijih biocentričkih teorija, koje u središte svega stavljaju život kao izuzetan i najdragoceniji dar prirode. Pod prirodom podrazumevaju se među stoicima, Zenonovim učenicima, dve stvari: Po prvoj poziciji koju ima *Hrizip*, pojam prirode se odnosi kako na univerzum tako i na prirodu čovekovu. Drugu poziciju ima *Kleant*, koji smatra da je jedino priroda kosmosa ono čega se moramo pridržavati, a ne i naročita priroda čoveka. Ono što premošćuje ove dve pozicije i povezuje čovekovu prirodu sa prirodom uopšte to je ideja o umnosti, čak dobroti i milosti kosmosa i o jedinstvenom, zajedničkom zakonu za sve u prirodi. Generalna pozicija stoičke filozofije je da prirodom gospodari jedan um koji prožima sve stvari.²⁰

Primena novih teorijskih okvira, omogućila je pojavu nove discipline, ekonomike životne sredine, čiji se prvi doprinosi vezuju za analizu ekonomskih aspekata zagađenja. Ipak, daleko najznačajniji korak u razvoju ekonomske teorije dvadesetog veka predstavljala je pojava knjige „*Granice rasta*“ (Meadows, 1972), posvećene iscrpljivanju resursa i mogućim granicama rasta, što skreću pažnju šireg kruga svetske, naučne i političke javnosti. Tako se začinje i koncept održivog razvoja, koji polako, ali sigurno, ulazi na listu prioriteta međunarodne političke akcije, te postaje tema niza globalnih političkih skupova. U Stockholmu, 1972. godine, na Konferenciji UN o životnoj sredini, inicirano je osnivanje Programa Ujedinjenih Nacija za životnu sredinu, UNEP. (*Kasnije je usledilo osnivanje nacionalnih agencija za životnu sredinu u većem broju zemalja.*) Koordiniranom akcijom nacionalnih i međunarodnih tela, 1980. godine, proklamovan je program globalne akcije za podsticanje održivosti, tzv. Svetska strategija očuvanja prirode, od strane Međunarodne unije za zaštitu prirode. Od strane UN, ustanovljena je 1983. godine Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj. Uočavajući opasnost od potencijalnih promena klime, Svetska meteorološka organizacija i Program UN za životnu sredinu su 1988. osnovali Međudržavni panel o klimatskim promenama, koji ima za cilj da sakupi sve relevantne informacije vezane za promenu klime.

Na Konferenciji UN o životnoj sredini i razvoju, UNCED u Rio de Žaneiru, 1992. godine, usvojeni su bitni dokumenti:

- Okvirna konvencija UN o klimatskim promenama i
- Konvencija o biološkom diverzitetu.

¹⁹ Nešković, S., Etika odgovornosti kao temelj ekološke etike, u: Ekologija i menadžment životne sredine, Beograd: VPS Čačak, 2011.

²⁰ Nešković, S., Ekološka etika, u: Ekološki menadžment, Beograd: Visoka škola PEP, 2010, str. 35.

Sledeće 1993. godine osnovana je Komisija UN za održivi razvoj sa prvenstvenim ciljem da nadgleda sprovođenje pomenutih dokumenata i drugih akata. U avgustu 2002. godine održan je Svetski samit o održivom razvoju u Johaneshburgu. Na ovom samitu države učesnice su se saglasile da u što kraćem vremenskom roku pristupe izradi i usvajanju nacionalnih strategija održivog razvoja. Održivi razvoj je onaj razvoj koji obezbeđuje zadovoljenje sadašnjih potreba bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe. Održivi razvoj ne može biti ostvaren kratkoročnim ekonomskim rastom. Moraju se uzeti u obzir i dugoročni ekonomski ishodi kao što su intenzivno iskorišćavanje prirodnih resursa zbog rasta privrede i povećanja degradacije i zagađenja životne sredine.

Osnovna namera Sistema upravljanja zaštitom životne sredine ili ISO 14001 je poboljšanje uticaja organizacija i pojedinaca na životnu sredinu na globalnom nivou. "Ekološki menadžment" omogućuje organizaciji da reguliše uticaj na životnu sredinu skladištenjem i uklanjanjem otpada, smanjenjem prekomerne potrošnje energije i usklađivanjem sa ekološkim zakonima. Efikasnim primenjivanjem sistema, definisani su zadaci i odgovornosti u vezi sa zaštitom i prevencijom zagađenja životne sredine prema društveno - ekonomskim potrebama. ISO 14001 predstavlja balans između ekologije i ekonomije. Može se integrisati sa ostalim sistemima menadžmenta radi postizanja željenih ciljeva organizacije. Izazov nije samo pružanje kvalitetnih proizvoda i usluga, već i praktična primena ekološkog pristupa i ekološke svesti. Dobijanje sertifikata potvrđuje da organizacija posluje na ekološki odgovoran način, u skladu sa relevantnim zakonima i da rezultati funkcionisanja odgovaraju domaćim i međunarodnim očekivanjima.

Standard ISO 14001:2004 je napisan tako da ga mogu primeniti organizacije svih vrsta i veličina i može se prilagoditi za različite geografske, kulturne i društvene uslove. Sistemi upravljanja zaštitom životne sredine ISO 14001 je upravljački alat koji omogućava organizaciji bilo koje veličine da:

- identifikuje i kontroliše uticaj svojih aktivnosti, proizvoda i usluga na životnu sredinu,
- poboljša odnos prema životnoj sredini,
- implementira sistematski pristup kojim će postizati ciljeve koji se odnose na zaštitu životne sredine i obezbedi dokaz da je postigla postavljene ciljeve.

Implementacija Sistema upravljanja zaštitom životne sredine može se odnositi na čitavu kompaniju, jedan ogranak ili na samo jedan radni proces, a izbor uglavnom zavisi od potrebe kompanije. Osnovni razlozi koji dovode do izražene potrebe za uvođenjem sistema zaštite životne sredine ISO 14001 su:

- neprestano zagađivanje životne sredine,
- strah od potpunog iscrpljenja prirodnih resursa,
- nedostatak organizovanog i sistematskog praćenja posledica zagađenja,
- povećana zainteresovanost javnog mnjenja za očuvanjem životne sredine,
- zakonska rešenja,
- posebni uslovi rada u ugroženim oblastima.

Standard ISO 14001 ima koncepcijske sličnosti sa standardom ISO 9001, dok sa druge strane saradnjom autora (TC176/TC207), je postignuta jasna kompatibilnost procesa proveravanja. U načelu možemo govoriti o dve grupe zahteva ova dva standarda po sličnosti: identični ili jako slični i srodni, i specifični za konkretan standard. Gotovo identični ili slični zahtevi ISO 9001 i ISO 14001:

- dokumentacija,
- zapisi,
- interna provera,
- predstavnik rukovodstva,
- preispitivanje rukovodstva.

ISO 14001:2015 predstavlja najnoviju verziju standarda koji definiše zahteve za upravljanje i zaštitom životne sredine. Nova verzija će vam omogućiti smanjenje rashoda, racionalniju potrošnju energenata, smanjenje negativnih uticaja na životnu sredinu, smanjenje rizika od ekoloških incidenata, poštovanja zakona o zaštiti životne sredine, poboljšanje vašeg ugleda i ugleda vaših klijenata, pozicioniranje na domaćem i evropskom tržištu. Standard ISO 14001:2015 daje odgovor na najnovije trendove i osigurava kompatibilnost sa drugim standardima sistema menadžmenta kao što je ISO 9001. Nova verzija standarda (ISO 14001:2015) sadrži zahtev da se razume kontekst organizacije (kako same organizacije, tako i okruženja) kako bi se bolje upravljalo rizicima, sa većim naglaskom na lidere u organizaciji koji treba da promovišu upravljanje zaštitom životne sredine u organizaciji. Pored navedenog, novom verzijom standarda, napravljen je pomak ka unapređenju performansi zaštite životne sredine, umesto unapređenja sistema menadžmenta. Sertifikovanim organizacijama je ostavljeno tri godine, od momenta objavljivanja nove verzije standarda, za usklađivanje postojećeg sistema menadžmenta zaštitom životne sredine sa zahtevima standarda ISO 14001:2015.

4. POSLOVNA ETIKA U EKONOMIJI ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE

Ne tako davno poslovni svet je shvatio da poslovanje nije samo pružanje dobara i usluga u zamenu za određenu količinu novca, već je reč o mnogo širem pojmu. Još u XVIII veku bilo je reči o tome da kompanije moraju da brinu i o društvenim, a ne samo ekonomskim aspektima poslovanja. U XIX veku dolazi do izdvajanja i podele na velika, odnosno moćna preduzeća koja imaju veliku moć i utiču na razvoj, a u njihovu senku padaju manje regionalne kompanije. Dvadesetih godina XX veka etransparentno poslovanje i nezainteresovanost kompanija za dobrobit zajednice uz princip laissez – faire, gde država nema ulogu u privrednim tokovima delimično je uticao na stvaranje Velike krize tridesetih godina. Tek u tom periodu javljaju se pitanja o transparentnosti poslovanja, koliko kompanije brinu o životnom standardu svojih zaposlenih i slično. Tada se odustaje od principa koji karakteriše prirodan tok privrednih dešavanja i država dobija aktivnu i značajnu ulogu čime u osnovi primorava kompanije da budu društveno odgovorne i da brinu o svojim zaposlenima, o poboljšanju kako radnih, tako i životnih uslova radnika. Ovo je, možemo reći, prvi pokušaj da se stvore filantropski modeli poslovanja koji još uvek nije našao svoj pravi smisao, s obzirom da su kompanije samo povremeno bile uključene u određena društvena dešavanja.

Poslovni ljudi iz zemalja *Istočne Evrope* i *Rusije* još uvek se prilagođavaju uobičajenim poslovnim manirima Zapada. Navikli su na vrlo krute birokratske strukture, pri čemu se od pojedinca ranije nije očekivalo da se eksponira suprotno od prihvaćene linije. Zato će ponekad možda biti nesigurni u ponašanju kada su u inostranstvu, ili im neće biti lako da se prilagode nekim ustaljenim običajima. Dužnost je domaćina da njihovu posetu učini uspešnom, a to će možda podrazumevati i poneki izlazak do kasno u noć. U ovim zemljama pušenje je vrlo česta navika, i ako ste nepušač morate imati razumevanja za nju. Celi region jugoistoka Evrope nalazi u tranziciji prema tržišnoj privredi i prema novim demokratskim institucijama. Stalan proces privatizacije društvenog vlasništva i kontinuiran manjak integriteta iznova stvara novo plodno tlo za korupciju. Korupcija danas truje mnoga područja javnog, privatnog, privrednog i političkog života i tako bitno ugrožava jednakost, solidarnosti sigurnost građana. Jednima je uz pomoć korupcije jednostavno dostupno sve, pogotovo ono na šta nemaju pravo, dok se drugima mnogo toga uskraćuje, pa i njihova najosnovnija prava. Korupcija tako uništava odnos poverenja kako u javnu vlast i političare, tako i u mogućnost poštenih građanskih i poslovnih odnosa i preduzetničkih aktivnosti i poslova. Korupcija jednostavno ruši osnovne principe demokratije i demokratskog društva. Korupcija je jedna od osnovnih poluga organizovanog kriminala, tj. raznih mafijaških sprega, bile one lokalne, rodbinske, kumske, plemenske i zemljačke, ili transnacionalne koje uključuju aktere iz više zemalja. S tim u vezi Evropska Unija danas, od svih zemalja budućih članica, sve zemlje regiona jugoistočne Evrope, zahteva da se elotvorno bore protiv korupcije i organizovanog kriminala. Svetska javnost, naime jako dobro zna da preko zemalja bivše Jugoslavije i dalje vode mnogi putevi droge, prljavog novca i šverca svega i svačega, od droge i oružja, pa sve do ljudi.

ZAKLJUČAK

Region Jugoistočne Evrope predstavlja, sa sadašnjeg stanovišta, jedan od delova Evrope koji je u najintenzivnijim procesima tranzicije. U procesu tranzicije veoma je bitno informisati i obrazovati stanovništvo o promenama koje su neminovne kako u svim društvenim, naučnim i privrednim delatnostima, tako i u oblasti zaštite i unapređivanja životne sredine. Obrazovanje i informisanje treba da se odvija na svim nivoima, počev od predškolske dece, pa preko različitih nivoa školske dece i mladih do odraslih. Pri tome treba uzeti u obzir i uključiti sve obrazovne profile građana. Obrazovanje mora postati reformisano u skladu sa potrebama i svakako treba da bude vođeno između ostalog zaštitom životne sredine i održivim razvojem. Svest o zaštiti životne sredine polako se budi i čini se da konačno počinjemo da preduzimamo mere kako bi zbegli dalje uništavanje naše planete. Najveći teret će poneti realizacija najvažnijih logističkih procesa (transport, manipulisanje, skladištenje) zbog činjenice da su ovi procesi u suštini u velikoj suprotnosti sa osnovnim kodeksima životne sredine.

Pored prednosti koje pruža saobraćaj i saobraćajna infrastruktura isti postaje i posledica mnogih neželjenih efekata. Sve zemlje u svetu trpe velike gubitke zbog nezgoda u saobraćaju. Saobraćajne nezgode predstavljaju opse žljdske, socijalne i ekonomske probleme, koji u znatnoj mjeri opredeljuju dalji razvoj društva. Posebnost problema stradanja ljudi u saobraćaju čini populacija mladih ljudi, koji najčešće zbog svog neiskustva i neopreznosti doživljavaju stradanja u saobraćaju. Poseban razvoj saobraćaja i njegove infrastrukture treba posmatrati u razvoju gradskih (urbanih) sredina, koje ne mogu da prihvate sve veći porast

upotrebe prevoznih sredstava. U urbanim sredinama, može se reći da, cela populacija predstavlja učesnike u saobraćaju. Saobraćajnu kulturu čine međusobni odnosi svih učesnika u saobraćaju, njihove komunikacije, transakcije poruka, usluga, pažnje, zaštite i sporazumevanja. Saobraćajna kultura je deo opšte kulture mentaliteta i civilizacijskog nivoa društvene zajednice jednog lokaliteta, regije ili regiona. Ona je visoko korespondentna sa kulturom i stilom življenja koji je značajno determinisan procesima doživljaja, reagovanja i skriptom (modelima, obrascima...) ponašanja.

Korupcija je jednako štetna pojava u društvima na svim nivoima razvoja. U društvima na putu demokratskog preobražaja problem je veći i teži, jer nove potrebe diktiraju brojne zadatke, a sredstva i načini za njihovo izvršavanje još uvek su neizgrađeni ili nedovoljni. Korupcija razara supstancu svake države, pa je njeno suzbijanje do granice prihvatljivosti prema standardima sveta u kome živimo, uslov bez koga se država ne može legitimisati kao država vladavine prava. Borba protiv korupcije mora biti organizovan i dugotrajan proces primene osmišljeno definisanih mera za sprečavanje i suzbijanje korupcije. Uprkos tome što su doneti neki važni antikorupcijski zakoni, borba protiv korupcije nije dala dovoljne rezultate. Procesuirani broj slučajeva korupcije je u nesrazmeri sa brojem pojava na koje je sa sumnjom javno ukazivano. Uopšteno, finansijski kriminal je finansijski zločini koji za posledicu imaju nezakonito sticanje ili korišćenje tuđe imovine za vlastitu upotrebu i korist. Finansijski zločini utiču na sve oblasti, na ljude, ekonomiju, državi. Finansijske zločine mogu obavljati pojedinci, korporacija ili organizovana kriminalna grupa. Žrtve mogu biti pojedinci, korporacije, vlade, kao i cele ekonomije. Najčešći oblik finansijskog kriminala je pranje novca. Naše društvo nije u dovoljnoj meri kompaktno zbog velikih razlika u stepenu ekonomskog, kulturnog i socijalnog razvoja.

LITERATURA

- [1]Babić, J., Uvod u poslovnu etiku, Prag: Virtus, 2000.
- [2]Bebek, B., Kolumbić, A.: Poslovna etika, Bijeljina: Sinergija, 2003.
- [3]Baker, S., Sustainable development, Routledge, London, New York, 2006.
- [4]Carroll, A., B., The Pyramide of Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders, Business Horizons 34, 1991.
- [5]Dulić, D., Poslovna etika u upravljanju ljudskim resursima, Beograd: FCO, 2005.
- [6]Đukanović, M., Životna sredina i održivi razvoj, Beograd: Elit, 1996..
- [7]Kuzmanović, T., Nekoliko napomena o poslovnoj etici, korupciji i potkazivanju, Novi Sad: Visoka poslovna škola strukovnih studija, 2009.
- [8]Kuzmanovic, T., Poslovna etika i primena etičkih standarda u poslovanju, Novi Sad: Visoka poslovna škola strukovnih studija, 2008.
- [9]Miljević, M., Poslovna etika i komuniciranje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010.
- [10]Nešković, S., Ekološka etika, u: Ekološki menadžment, Beograd: Visoka škola PEP, 2010.
- [11]Nešković, S., Moral, u: Sociologija, Niš: Fakultet zaštite na radu Univerziteta u Nišu i dr., 2008.
- [12]Nešković, S., Tipovi morala, u: Sociologija - osnovne kategorije i postmoderno društvo, Beograd: VPŠ Čačak, 2010.
- [13]Nešković, S., Etika odgovornosti kao temelj ekološke etike, u: Ekologija i menadžment životne sredine, Beograd: VPŠ Čačak, 2011.

- [14]Signer, R., Praktična etika, Beograd: Signature, 2000.
[15]Subotić, D., Poslovna etika i veština komuniciranja, Beograd: Clio, 2007.
[16]Trifunović, S., Radni moral, Kraljevo: Mašinski fakultet, 1996.